

СЭМИЮЭЛ

Маргарет Хэнен ҳар қандай вазиятда ҳам эътибордан четда қолмасди. Айниқса илк дафъа кўрганимдаёқ у мени ҳайратга солди: елкасига сал кам деганда бир центнер дон тўлдирилган қопни ортмоқлаб, оҳиста, лекин қатъий қадамлар билан аравадан омбор томон одимларди ва бордонга кўтариладиган тик зиналар олдида тин олиш учун бир дақиқагагина тўхтарди. Погоналар тўртта бўлиб, Маргарет улардан қадам-бақадам, аста, аммо дадил ва шундай ўжар матонат-ла кўтарилардики, унинг мадори қуриб битди, залвори билан озғин ва мункиллаган қадди-бастини дол қилаёзган қоп елкасидан сал қолса тушиб кетади, деган хавотир хаёлимга келмади. Бу аёлнинг шарти кетиб, парти қолганлиги қараган кўзга аён бўларди, шунгами, уни кузатиб, арава ёнида михланиб қолдим.

Лиқ тўлдирилган қоп кўтариб олти марта аравадан омборга бориб келди. Бош силкиб қўйиб, каминага ортиқ диққат қилмади. Арава бўшагач, киссасидан гугурт чиқазиб, ажин босган, ориқ бармоқлари орасига калта сопол муштугини олиб тутатди. Нигоҳларим томирлари бўртиб чиққан, бўғимлари шишиб кетган, тирноқлари синиб тушган, қора меҳнатдан хунуклашган, қадоқ ва чандиқлар қоплаган, баъзи жойлари янгитда шилинган қўлларида сирпанарди — бундай қўллар одатда оғир жисмоний меҳнатда суяги қотган эркакларга тегишли бўлади. Ҳаддан ташқари бўртган томирлари унинг ёши ҳамда қийинчиликда ўтган ҳаётидан очиқ-ойдин сўйларди. Уларга қараб туриб, бу қўллар қачонлардир Мак-Гилл ороли маликаси ҳисобланган аёлники эканлигига ишониш қийин эди. Аммо бу кейинроқ маълум бўлди. Ўша кунлари бу аёлнинг ўзи ҳам, ўтмиши ҳам менга қоронғи эди.

Оёқларига кўпол, тоб ташлаган теридан тикилган эркаклар бошмоғини сарпойчан илиб олганди. Ҳалпиллаб турган пўлатмонанд бошмоқлар юраётганда тўпиғини шилиб қавартираётганини аввалбошданок пайқагандим. Ясси кўкракли алифдек бу аёлнинг эғнида дағал эркаклар кўйлаги ва бир замонлар қизил жун матодан тўқилган йиртиқ-ямоқ юбкаси шалвираб турарди. Лекин барчасидан ҳам кўпроқ шамол ялаган, ажиндор юзидан, тароқ тегмаган, киров тушган тўзғоқ сочларидан кўзимни узолмасдим. На ҳурпайган сочлар, на ажинлар тўри ҳеч қандай қусур топиб бўлмайдиган чизиклар тортилмиш мўъжаз кенг манглайининг хуснини яширолмас, сўлгин афт-ангори ва киргий бурни мовий кўзлари тубида учқунлаётган аланга билан қовушавермасди. Нечундир ҳаёт шами ўчмаган ва

майда ажинлар билан қуршалган кўзлари қизалокларникидек чакноқ эди. Қорачиклари-да нурафшон, қилт этмай турган жиддий нигоҳлари эса мени алланечук саросимага солди. Юзининг фарқловчи хусусияти кўзлари ўртасидаги масофа эди. Улар орасига яна бир яримта кўзни жойлаштирса бўларди. Бунақасини анча-мунча кишида учратавермайсиз. Юзининг икки палласи бир-бирига чунонам мувозий эдики, бу унинг ўзига хослигига зиғирча дахл этмасди. Синчков бўлмаган кишига, эҳтимол, бу билинмас. Гарчи мушакларининг шалвираганлиги кексалик аломати бўлиб кўринса-да, қуруқшаган лаблари кемшик оғзининг бу нуқсонини ошкор этмасди. Агар улардаги букилмас қатъият ифодасини айтмаганда бундай лаблар фақат мўмиёларда бўлади дейиш мумкин эди. Лаблар зинҳор жонсиз эмасди, аксинча, қатъият ила қимтилган бу лабларда улкан қалб жасорати сезилиб турарди. Лаблар ва кўзлар ифодасидан бу вужуд мувозанатини йўқотмай зил-замбил қопни қай тарзда бўйсундирилганлигига жавоб топиш мушкул эди.

– Ўзингиз анча кексайиб қолибсиз-у, бундайн оғир юмушга қўл урганингизни қаранг! – тилимни тийиб туролмадим.

У менга ғалати, совуқ нигоҳи билан тикилди-да, ўйга толиб, гўё абадият олдида тургандай шошилмай жавоб қайтарди. Ўзига бўлган чексиз ишончи бу сафар ҳам мени танг қолдирди. Шубҳасиз, маънавий ҳаётида чекиниш ёинки мувозанатни йўқотишдан чўчимасди. Бу аёл менда тушуниксиз ҳисларни уйғотди. Мен, барчага тегишли умумийликни ҳисобга олмаганда, ўзим учун нотаниш зотни учратгандим. Кейинги ҳафталарда Маргарет Хэннени қанчайин яқиндан билганим сари унинг тушуниксиз етти ёт бегоналигини ҳис қилардим. Маргарет ўзга сайёрадан келган меҳмон эди, гўё. Ўтмиши ва айни ҳаётида қандай туйғулар туғёни ёхуд файласуфона дунёқараш унинг олға қадам босмоғига мос бўлганини, қандай қалб кечинмаларини бошдан кечирганини на ўзи, на ҳамқиршлоқлари оз-моз бўлсин тушунтириб бера олишди.

– Икки ҳафтадан сўнг етмиш иккига чиқаман, – деди у менинг мушоҳадақорлигимга жавобан.

– Ана, айтмабмидим. Бунақа ишлар фақат эркаклар учун, – ўзимникини маъқуллаб туриб олдим.

У яна хотиралар чангалзорини кезишга тушди. Уйкуга чўмиб, бир асрдан кейин уйғонганимда ҳам эндигина жавоб қайтаришга чоғланаётган бўлса, сира ажабланмасдим.

– Кимдир шу ишларни қилиши керак-ку, мен эса одамларга бош эгишни ўзимга эп кўрмайман.

– Наҳот фарзандларингиз, қариндош-уруғларингиз бўлмаса? .

– Бўлгани билан улардан не наф?

У бир дақиқага оғзидан мунтугини чиқариб, боши билан уйи томон имо қилиб деди:

– Мен ёлғиз яшайман.

Томи похол билан ёпилган уй, каттакон омбор ва кенг экинзордан иборат фермага назар солдим.

– Бир ўзингиз бундайин катта хўжаликни қандай эплейсиз?

– Ҳа, хўжалик катталиқка катта. Етмиш акр! Иш чолимга ҳам, ўғлимга ҳам етиб ортарди. Хизматкорларимиз ҳам йўқ эмасди. Йиғим-терим мавсумида мардикор ёллашга тўғри келарди.

У аравага амал-тақал чикди-да, қўлига жиловни олиб, ўтқир ва доно кўзлари билан менга тикилди.

– Сиз денгиз ортидан, яъни Америкадан бўлсангиз керак?

– Ҳа, америкаликман.

– Америкада бизнинг Мак-Гилл ороли одамларини учратавермайсан.

– Штатларда биронта юртдошингизни кўрганимни эслолмайман.

– Шунақа, халқимиз — хонанишин, ўзи. Тўғри, уларни жаҳонгашта эмас деёлмайсан, лекин алалоқибат барча-барчаси — денгизда чўкмай ва мусофирчиликда безгак ёки бошқа балага йўлиқмай омон қолганлари, албатта, уйга қайтадилар.

– Ўзингизнинг ўғилларингиз ҳам денгиз сафарида бўлиб, уйга қайтишганми?

– Ҳа, Сэмюэлдан ташқари ҳаммаси. Сэмюэл чўкиб кетган.

Онт ичиб айтаманки, бу исмни тилга олганда унинг кўзларидан ажабтовур нур чакнади. Баайни ўртамизда туйқус пайдо бўлмиш руҳий алоқа таъсирида Маргаретдаги улкан дардни сездим. Агар астойдил ҳаракат қилинса, жумбоқнинг ечимига олиб боровчи сирли қалбнинг очқичини, калаванинг учини топгандим. Мен шу тобда Маргаретнинг қалб деразасидан ичкарига мўралардим, гўё. Тилим учиди саволлар тошқини пириллаб тургани замон у отини “чух-чух”лаб никтади-да: “Омон бўлинг, жаноб”, деб жўнаб қолди.

Мак-Гилл ороли аҳолиси одми, қувликдан йироқ халқ. Ўйлашимча, бундай меҳнатсевар, оғир-вазмин, ғамхўр кишиларни кундузи чироқ ёқиб тополмайсиз. Ўзга юртда учратиб қолсанг (ваганларидан ташқарида уларни фақат денгизда учратиш мумкин, нега деганда, ҳар бир мак-гилликда денгизчи

билан фермернинг қони аралашган), уларни ирланд демайсиз. Бу халқ ўзини ирланд ҳисоблаб, Шимолий Ирландия ҳақида фахрланиб гапиради ва биродарлари — шотландлар устидан кулади. Ваҳоланки, шотландлар бу ерга кўчиб келганига неча замонлар бўлди. Шундай эса-да минглаб феъл-атвор хусусиятларига эга, суханларидаги юмшоқ талаффузни айтмаса ҳам бўлади, асл шотланд уруғ-аймоқлари бугунги кунгача яшаб, умргузаронлик қилишлари мумкин эди.

Тор кўрфазгина Мак-Гиллни Ирландиядан ярим миля масофага ажратиб туради. Бироқ бу масофани сузиб ўтсангиз, мутлақо бошқа маконга тушиб қоласиз. Шу ерданоқ Шотландия нафаси урилади. Бундай дейишимга сабаб ороликларнинг барча аҳолиси — пресвитерианлар¹. Иннакейин, мен сизга айтсам, оролда биронта ковокхонани учратмайсиз. Бу ерда етти минг нафар аҳоли истиқомат қилади, мана шунинг ўзи сизга уларнинг сабр-каноатидан сўйлайди. Мак-гилликлар ўзларининг кўҳна урф-одатларига содиқдирлар. Бу ерда умум фикри билан иш кўрилади, қонун ва руҳонийлар катта обрўга эга. Бугунги кунимизда ота-оналар ҳурмат-иззатда бўлган маскан камдан-кам топилади. Ёшлар кеч соат ўнгача сайр қиладилар ва бирон-бир қиз ижозатсиз остона ҳатламайди.

Йигитлар денгиз сафарига отланадилар. Айш-ишратда ўтказилган бевош ҳаётлари уларга “кутуриб кетиш”га имкон беради. Аммо ора-сира уйга қайтиб, аввалги ҳаёт тарзларини давом эттирадилар, якшанба кунлари черковга қатнайдилар, уйда эса болаликдан ўрганиб қолган катталарнинг панд-насихатларига кулоқ осадилар. Бу денгиз ўғлонлари турфа юрт гўзалларига ошуфта бўлсалар-да, зинҳор-базинҳор уларни эргаштириб келмайдилар. Биргина мактаб муаллими бундан мустасно: нариги соҳилдан уйланганлиги унинг бошини ҳам қилди. Бу “қилмиш”и учун юртдошлари уни кечиришмади. Умрининг сўнгига қадар кишлокдошлари муаллимни қўллари билан бигиз қилиб кўрсатиб келишди. Муаллим қазо қилгач, хотини қизлик уйига кетиб қолди ва Мак-Гилл туғидаги бу доғ ҳам ўчирилди. Одатга кўра, барча денгизчилар “Яхши қиз ўз овулидан четга чиқмайди” таомилига амал қилишарди, оила куриб, оролнинг фахри сифатида тилга тушишарди.

Мак-Гилл ороли шонли ўтмишга эга эмас, тарих зар-варақларига ёзилиши мумкин бўлган бирон воқеа билан ҳам кўкрак кера олмасди. Оролда ҳеч бир фитна, суиқасд, ер

¹Пресвитерианлик — протестант мазҳабининг оқимларидан бири; пресвитериан — шу оқимдаги киши.

ислохотлари билан боғлиқ тартибсизликлар рўй бермаганди. Шу пайтгача фақат бир марта аҳолини бир жойдан иккинчи жойга кўчириш ҳолати кузатилганди, у ҳам бўлса расмий равишда — ижарачининг адвокати маслаҳати билан бўлган.

Шундай қилиб, Мак-Гилл оролининг ўз солномаси мавжуд эмасди. Тарих оролни четлаб ўтганди. Орол белгиланган солиқни ўз вақтида тўлаб борар, соҳиби тождорига итоат этар, бир сўз билан айтганда, дунёбеҳабар бир ўлка эди. Ўз навбатида орол биргина бадалга талабгор эди: уни тинч қўйишса, бас. Орол аҳолиси учун Ер юзи иккига бўлинарди: Мак-Гилл ороли ва Курраи заминнинг қолган қисми. Мак-Гилл оролига тегишли бўлмаган барча ерлар бегона, олис, ёввойи дунё ҳисобланарди. Модомики денгизчилар уйга қайтиб юртдошларига ўзга олам ва унинг Яратганга шак келтирувчи удумларидан жилла курса бир шингил сўзлаб берар эканлар, оролликлар бутунлай худобеҳабар бўлиб қолмагандилар. Биринчи бор Мак-Гилл ороли ҳақида Глазгодан сафарга чиққан пароход шкиперидан¹ сўраб билдим. Пароходга Колombодан Рангунгача йўловчи сифатида ўтиргандим. Капитан қўлимга тавсиянома тутқазди ва бу менга Росс хонимнинг эшикларини очиб берди. Росс хоним қизи билан яшар, икки ўғли эса кема сафарида экан. Асли Росс хоним ижарага одам қўймас экан, ўғлининг каминани алқаб ёзган хати туфайлигина беканинг хонадонига жойлашишга мушарраф бўлдим.

Кечки пайт, Маргарет Хэнен билан кўришувимиздан сўнг, Росс хонимдан бу аёл ҳақида сўрадим. Тушундимки, бу ерда чиндан ҳам қандайдир сир бор.

Оролнинг бошқа кишилари каби (тез орада бунга ишонч ҳосил қилдим) Росс хоним ҳам бошида саволларимга истаристамас жавоб қайтарди. Шундай бўлса-да оқшомдаёқ Маргарет қачонлардир оролнинг гўзалларидан бири бўлганлигини билиб олдим. Бадавлат фермернинг қизи Маргарет ўзига тўқ хонадон фарзандига — Томас Хэненга турмушга чиққан экан. Маргарет уй-рўзгор ишларидан ортмаган, далага-ку умуман яқинлашмаган экан.

— Болалари қаерда?

— Икки ўғли — Жэми ва Тимоти уйланиб, денгиз сафарига кетишган. Биқинида почта қутиси бор катта уйга кўзингиз тушгандир? Ўша Жэмининг уйи. Эрга тегмаган қизлари ҳам бор, улар турмушга чиқиб кетган опалариникида туришади. Қолган фарзандлари ўлган.

¹Шкипер — савдо кemasининг капитани.

– Барча Сэмюэллар ўлиб кетишган, – лукма ташлади Клара тишининг оқини кўрсатиб.

Клара — Росс хонимнинг қизи. Қорақўз, бўйдор, дуркун.

– Бунинг куладиган жойи йўқ! – шу заҳоти қизининг оғзи¹ ёпди онаси.

– Сэмюэллар? Яна қанақа Сэмюэллар?

– Бу тўрт азамат — Маргаретнинг ўғиллари.

– Ҳаммасининг исми Сэмюэлмиди?

– Шундай.

– Ғалати-ку! – дедим ўнғайсиз сукутни бузиб.

– Ҳа, жуда ғалати, – кўшилди Росс хоним тиззасига кўйволиб жун ипдан тўқиётган ишини хотиржамгина давом эттириб. Хоним нукул ўғилларига иссиқ кийим тўқиб ўтиришни хуш кўрар экан.

– Нима, фақат Сэмюэллар ўлиб кетдими? – суриштиришга тушдим яна бирон мужда илинжида.

– Ҳа, қолганлари ҳаёт. Хэненлар оиласи ҳурматга сазовор, оролда бунақасини учратмайсиз. Денгизга тушган барча эркакларнинг орасида унинг ўғиллари — асл азаматлар. Роҳиб ота уларни доимо намуна қилиб кўрсатади. Қизлари ҳақида ҳам бир оғиз ножўя сўз эшитмайсиз.

– Лекин нима учун ғамхўрлик қилиш ўрнига қариган чоғида оналарини ташлаб кетишди? Нима учун бу аёл ёлғиз? Наҳот фарзандлари бирон марта келиб оналаридан хабар олишмаса?

– Йўқ, ҳеч қачон. Мана, йнгирма йилдан ошдики, шу аҳвол. Бунга Маргаретнинг ўзи айбдор. Болаларини уйдан сиқиб чиқарган ҳам ўзи, эри — кекса Том Хэненни гўрга тикқан ҳам ўзи.

– Ичадими?

Росс хоним инкор маъносида юзини шундай буриштириб жиркандики, ичкиликбозлик — мак-гиллик учун иснод эди, гўё.

Ўртага жимжитлик тушди. Росс хоним астойдил тўқир экан, Клара елканли шхунада¹ штурман вазифасидаги қаллиғи билан сайрга чиқиш учун рухсат сўрагандагина ишидан бошини кўтарди. Шу аснода мен девор бурчагига осиб кўйилган туяқушнинг баҳайбат тухумларини кўздан кечира бошладим. Ҳар бир тухумга мавж ураётган ғаройиб денгиз тўлқинлари узра сузиб бораётган кемалар сурати ола-пес қилиб туширилганди. Ушбу суратларда аниқ-гиниклик ва ранглар мўл-кўллиги етишмасди. Камин токчасида Янги Каледония каторгачилари оҳанжама қилиб ясаган кўшалок чиғаноқ, улар

¹Шхуна — кичик елканли кема.

орасида жаннат қушларининг тулуми манаман деб турарди. Жанубий денгизнинг жимжимадор чиғаноқлари хонанинг ҳар ер-ҳар ерига қўйилганди. Шиша қутилардаги чиғаноқлардан денгиз маржонларининг шохчалари кўзга ташланади. Булардан ташқари Жанубий Африкадан келтирилган пуфлаб отиладиган найзача, Янги Гвинея тош болтаси, мунчоқ қилиб тизилган тотемли Аляска қабилаларининг тамаки халтаси, Австралия бумеранг¹, шиша қалпоқчали турфа кема нухалари, Маркиз оролларида келтирилган “Кай-кай” каннибалларининг² жоми ҳамда Вест-Индия (Ғарбий Ҳиндистон) ва Хитойдан келтирилган садаф ёғочидан ясалган, нақш солинган нафис қутичалар ҳам хонага кўрк бағишларди.

Кўзларим денгизчилар узоқ ўлкалардан олиб келишган ўлжаларда-ю, икки хаёлим болаларини кўчага қувиб солган, эрини қабрга тикқан сирли Маргарет Хэннеда. Оғзига бир култум ҳам захри қотилни олмас экан, хўш, унда гап нимада? Эҳтимол, ҳаммасига қандайдир зулм сабабчидир? Ёки эрининг хиёнатимикин? Ёки анча йиллар илгари қишлоқда содир бўлган бирон мудҳиш кўнгилсизликми?

Бироқ Росс хоним инкор маъносида бош чайқаб, барча тахминларимни йўққа чиқарди.

– Йўқ, сира ундай эмас. Маргарет намунали рафиқа, меҳрибон она эди. Ишончим комилки, умри бино бўлиб қўй оғзидан чўп олмаган. Жигарбандларини ҳам оқ ювиб, оқ тараб, одам қаторига қўшди. Фалокат шундаки, у ақлдан озиб, телба бўлиб қолган.

Росс хоним Маргарет савдойига айланаёзганини пешонасига бармоғи билан нуқиб кўрсатди.

– Бугун у билан гаплашдим. Менимча, ақл-хуши жойида, ёшига нисбатан анча тетик кўринди.

– Ҳа, тўғри, – хотиржамгина тасдиқлади Росс хоним. – Мен бошқа нарсани, яъни унинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ғирт ўжарлигини назарда тутдим. Бунақанги ўжар аёлни еру кўкдан тополмайсиз. Барчаси “Сэмюэл” исми билан боғлиқ. Кенжасининг исми шундай эди. Эшитишимча, суюкли акасини ҳам шундай аташарди. Акаси руҳонийнинг хатоси билан ўз жонига қасд қилган. Руҳоний янги қурилган черковимизни Дублинда рўйхатдан ўтказмаган экан. Сэмюэл деган исмга лаънат теккани аён бўлади. Маргарет бунга қарши чиқди. Нафас қисишидан ўлган биринчи фарзандини чўқинтириб, Сэмюэл деб исм қўйганда қанча гап-сўз бўлувди. Бир тасаввур қилинг —

¹Бумеранг — ўроқсимон отиш қуроли.

²Каннибал — одамхўр, ваҳший.

Маргарет ўйлаб ўтирмай иккинчи фарзандига ҳам Сэмюэл исмини берди. Буниси уч йил яшади — қозонда қайнаётган сувга тушиб кетиб, тил тортмай ўлди. Барчасига Маргаретнинг лаънати ўжарлиги сабабчи! Унга яна ва яна Сэмюэл керак эди. Шундай қилиб, тўрттала ўғлини тупрокқа қўйди. Биринчи ўғлининг ўлиmidан сўнг Маргаретнинг онаси қизининг оёғига йиқилиб туғилажак болани бундай исм билан атамасликни ўтиниб сўради. Лекин қаёқда дейсиз! Маргарет Хэнен ҳамиша ўзиникини маъқуллади, айниқса, гап Сэмюэл исми борасида кетаётган бўлса.

Маргарет шунчаки бу исмнинг шайдоси эди. Иккинчи ўғлининг чўқинтириш маросимида руҳоний ундан болага қандай исм берилишини сўради, у эса “Сэмюэл” дея жавоб берди ва ўша заҳоти кўни-қўшнилар-у, қавм-қариндошлар ҳафсалалари пир бўлиб кетиб қолишди. Фанни холаси эса остонада ўгирилди-да, ҳаммага эшиттириб: “Норасидани нобуд қилишнинг нима кераги бор?” деди. Руҳоний ҳам эшитди. Ўртада ноқулай вазият пайдо бўлди (руҳоний кейинроқ буларни менинг Лерримга айтиб берибди). Она шуни хоҳлаб тургандан кейин нимаям қила олардинг? Дунёда биронта қонун йўқки, она фарзандига ўзи истагандай исм қўйишига тўсқинлик қила олса.

Бу шўринг қурғур аёл учинчисини ҳам Сэмюэл деб атаганига нима дейсиз? Бу ўғли денгизда. Эзгу Умид бурни яқинида ҳалок бўлганида Маргарет табиатга қарши бориб тўртинчи фарзандини дунёга келтирди. Ўзингиз ўйлаб кўринг, ўшанда қирқ еттида эди. Шу ёшида ҳам фарзанд дунёга келтира олди. Қирқ етти ёшида-я! Қандай шармандалик!

Эртасига эрталаб Кларадан Маргаретнинг суюкли акасининг ўлими ҳақида билиб олдим. Ҳафта давомида ҳали ундан, ҳали бундан сўраб-суриштириб, ушбу фожиавий ҳикоянинг бирин-сирин тагига етдим.

Сэмюэл Данди Маргаретнинг тўрт акаси орасида энг кичиги эди. Кларанинг айтишича, Маргарет кичик акасини жони дилидан яхши кўрарди. У каботаж¹ елканли кемасида шкипер бўлиб, сафар олдидан Агнес Хьюитга уйланади. Кларанинг тасвирлашича, Агнес баҳор гулидай нозиккиноҳол, бир оз асабий, таъсирчан аёл экан. Сэмюэл иккаласи биринчи марта янги черковда никоҳдан ўтишади. Икки ҳафталик асал ойдан сўнг Сэмюэл рафиқасини бўса билан сийлаб, тўрт мачтали баҳайбат “Лохбенк”да уфқ томон сузиб кетади.

¹Каботаж — ячки портлар орасида қатнайдиган кемалар ва шундай кемалар қатнови.

Айнан мана шу янги черков туфайли роҳиб отанинг хатоси маълум бўлди. Кейинчалик оқсоқоллардан бирининг тушунтиришича, бунда нафақат роҳибнинг, қолаверса, орол ҳамда материкдаги барча ўн бешта черковни ўз ичига олган Кафлин пресвитериясининг ҳам айби бор экан. Гап шундаки, эски черков деярли харобага айланиб улгурганди, уни бузиб ташлаб, ўрнига янгисини қуришади. Янги черков эскисига нисбатан қандайдир ўзига хосликка эга деб биров ўйламаганди.

– Биринчи ҳафтадаёқ янги черковда уч жуфтлик никоҳдан ўтди, – ҳикоя қиларди Клара. – Биринчилардан бўлиб Сэмюэл Данди ва Агнес Хьюит, эртасига Альберт Махан ва Минни Дункан, ҳафта охирида эса Эдди Трой билан Фло Мэкинтош. Навқирон эрлар, турган гап, денгизчилардан эди. Тўйдан кейин икки ой ўтиб учовлон ҳам кемаларига қайтиб, денгизга тушишди. Қандай фалокатга йўлиқишганини эса биронтаси бўлсин хаёлларига ҳам келтиришмаганди.

Нақ иблисининг ўзи базм уюштирган кўринади. Ҳаммаси қасдма-қасдига тесқари тус оларди. Тўй май ойининг илк ҳафтасида бўлиб ўтди. Уч ойдан сўнггина руҳоний Дублин ҳокимиятига чорак йиллик ҳисоботни топширди. Тез орада янги черков қонуний тартибда рўйхатдан ўтмаганлиги ҳақидаги билдиришнома етиб келди. Зудлик билан черков рўйхатдан ўтказилди ва ҳаммаси жой-жойига тушди. Аммо никоҳ аҳдини расмийлаштириш осон кечмади: учала куёвтуғралар ҳам денгиз сафарида эдилар. Сирасини айтганда, уларнинг рафиқалари — мутлақо уларнинг рафиқалари эмасди.

– Лекин руҳоний ваҳима қилмасдан, – давом этди Клара, – то денгизчилар сафардан қайтмагунча ҳаммасини сир сақлади. Аксига олгандек руҳоний чўқинтириш масаласида оролнинг узоқ чеккасига кетганда тўсатдан Альберт Махан уйига қайтиб келди. Руҳоний бу хабарни эшитганда тунги кўйлақда эди. Дарҳол отини эгарлашни буюрди-да, Альберт Маханниқига от елдириб кетди. Альберт бир пой этигини ечиб ётмоқчи бўлиб турганда туйқус руҳоний кириб келди.

– Қани икковингиз ҳам олдимга тушинг-чи! – деди руҳоний аранг нафасини ростлаб.

– Оббо, яна нима гап? Мен ўлгудай чарчадим, уйкум келяпти, – ялқовланди Альберт.

– Сизлар дарҳол қонуний никоҳдан ўтишингиз лозим.

Альберт анграйиб турди-да, қошлари чимирилди.

– Ҳазиллашяпсизми, ҳазрат?

Ичида эса (буни ўзининг оғзидан сира эшитмаганман) наҳот ҳазрат ўтган йиллар давомида ичкиликка берилган бўлса, деб ўйлагандир-ов.

– Нима, биз никоҳдан ўтмаганмизми? – лукма ташлади Минни.

Рухоний бош чайқади.

– Демак, мен Махан хоним эмасканманда?

– Йўқ, сиз Махан хоним эмассиз. Сиз ҳамон Дункан хонимсиз.

– Ахир ўзингиз бизни никоҳлаб қўйгандингиз-ку!

– Шундоқ десаям бўлади-ю... – каловланди рухоний.

Рухоний уларга вазиятни тушунтирди. Альберт полда ётган иккинчи пой этигини оёғига илди-да, икков рухонийнинг ортидан бориб қонунан никоҳдан ўтишди. Альберт Махан кейинчалик тез-тез киноя аралаш: “Оролимизда ҳар кимга ҳам икки марталаб никоҳдан ўтиш насиб қилмаган”, дея кўкрак кериб юрди.

Ярим йил ўтиб, Эдди Трой ҳам уйига қайтди ва каллиғи иккаловига иккинчи марта никоҳ ўқилди. Лекин орадан уч йил ўтди ҳамки, Сэмюэл Дандидан дарак бўлмасди, унинг кемаси муддатидан анчага кечикаётганди. Бу вақтга келиб Агнес кўлида икки яшар норасидаси билан Сэмюэлни кутарди. Бу эса ишни янада чигаллаштирди. Ойлар бир-бирини қувалашиб, вақт елдай ўтаверди. Сэмюэлнинг қаллиғи ғам-ғуссадан чўпдай озиб кетди.

– Ўзимни эмас, – куйиниб гапирарди Агнес, – манави отасиз ўсаётган гўдакни ўйлаяпман. Агар Сэмюэлга бирор кор-ҳол бўлса, болагинамнинг келажаги нима бўлади?

Лойд компанияси “Лохбенк”ни бедарак йўқолган кемалар рўйхатига киритиб қўйди ва хўжайинлар Сэмюэлнинг хотинига маошининг ярмини тўламай қўйишди. Агнеснинг ўғли валади зино деб ҳисобланаётгани кўпроқ изтиробга соларди. Сэмюэлнинг қайтишидан заррача умид қолмагач, Агнес боласи билан ўзини сувга отиб чўктирди.

Бу воқеанинг давоми янада фожиали тус олади. Маълум бўлишича, “Лохбенк” ҳалокатга учрамаган экан. Турли мушкулотлар ва йўлда адоқсиз ушланиб қолишлар ҳисобига кема юз йилда бир ёки икки бор кузатиладиган узок ҳамда мисли кўрилмаган сафарни амалга оширади. Иблиснинг худди ўзгинаси калака қилаётгандай эди, гўё.

Охир-оқибат Сэмюэл сафардан қайтди. Мудҳиш хабар кулоғига етиб борганда юрагида нимадир чирт узилгандай бўлди. Эртасига тонг саҳарда уни хотини ва боласининг қабри устида жонсиз ҳолатда топишди. Мак-Гилл ороли пайдо бўлибдики, ҳали ҳеч кимнинг ҳаёти бундай аянчли яқунланмаганди. Ўлимидан олдин Сэмюэл рухонийнинг юзи-

га тупуриб, ҳақоратлар ёзғирди ва шундайин Худога шак келтирдик, унинг ортидан борган томошатабларни титроқ босиб, шаккокликка қарашга ҳам ботинишолмади.

Шундан сўнг Маргарет Хэнен тўнғичини Сэмюэл деб атади!

Бу аёлнинг саркашлигини қандай тушунтириш мумкин? Ёки ўғилларимдан бири албатта Сэмюэл исми билан аталиши шарт, деган фикр миясига чиппа ёпишганмиди?

Учинчи фарзанд қизалоқ бўлиб чиқди. Уни онасининг исми билан аташди. Тўртинчиси — яна ўғил. Такдирнинг шунча зарбаларига, яқинлари-ю, таниш-билишларининг ундан юз ўгиришларига қарамай Маргарет ўз аҳдига содиқ қолиб бу фарзандига ҳам суюкли акасининг исмини беришга оёқ тираб туриб олди. Болаликдан бирга ўсган дугоналари ҳам ҳатто черковда у билан саломлашмай қўйишди. Маргаретнинг онаси беҳуда панд-насихатларидан сўнг агар болага шу исм қўйиладиган бўлса, қизи билан умрининг охиригача гаплашмаслигини айтиб уйдан чиқиб кетди. Шундан кейин кампир ўттиз йил умр кўрди ва ўз сўзидан қайтмади.

Рухоний болани чўқинтириб, ҳар қандай исм беришга рози бўлди, фақат Сэмюэл деб эмас. Оролдаги бошқа рухонийлар ҳам болага онаси хоҳлагандай исм бериб чўқинтиришни рад этишди. Маргарет аввалига ҳаммаларининг устидан судга арздод қиламан, деб пўписа қилди, алалоқибат болага Белфастда “омад кулиб боқди” ва шу ерда уни Сэмюэл исми билан чўқинтиришди.

Аммо ҳеч қандай фалокат содир бўлмади. Бутун оролнинг нимадир юз беришини кутишига хилоф равишда болакай униб-ўсарди. Мактаб муаллими бундайин зеҳни ўткир ва қобилиятли болани кўрмаганлигини барчага бот-бот таъкидларди. Сэмюэл соғлом ва катта ҳаётий кувватга эга эди. Барчани лол қолдириб бирор-бир болалар касаллиги билан ҳам оғримасди: на қизамик, на кўкйўтал, на тепки унга дахл қила оларди. У гўё барча касалликлардан ҳимояланган эди. Бола ҳеч курса бош ё кулоқ оғриғи нималигини ҳам билмасди. Кексалардан кимдир менга: “Бу болага ҳуснбузар ёки чипқон ҳам чиқмайди-я!” деб киноя қилганди. Мактабда Сэмюэл барча тенгқурларини ортада қолдириб, ўқиш ва спортда рекордлар қўярди.

Маргарет Хэнен ғалаба қилганди. Ҳа, бу ажойиб болакай унинг ўғли эди ва Маргарет учун қадрдон бўлган исм билан юрарди! Онасидан бўлак ҳамма ёр-дўстлари хатоларини тан олиб, яна Маргарет билан апоқ-чапоқ бўлиб кетишди. Тўғри, аввалги фикрларидан қайтмай бир пиёла чой устида ҳам бола ҳаддан зиёд яхши, шундоқ экан, узокқа бормаслиги,

саркаш онаси бўйнига илиб қўйган тавқи лаънатдан қочиб қутулолмаслиги ҳақида бош чайқаб лақиллийдиган қари қузғунлар ҳам йўқ эмасди. Маргаретнинг тарафдорлари уларнинг устидан кулишар, кампиршолар эса бош чайқаб қўя қолишарди.

Маргарет бир этак фарзанд кўрди. Бешинчиси ҳам ўғил бўлиб, уни Жэми деб аташди. Жэмидан кейин бирин-кетин уч қиз — Элис, Сара ҳамда Нора, уларнинг кетидан Тимоти ва яна икки қизалоқ — Флоренс, Кэтилар дунёга келди. Кэти ўн биринчи — кенжа фарзанд эди. Маргарет ўттиз беш ёшида қадди дол бўлди. У шундоғам Мак-Гилл ва қиролича учун етарлича хизмат кўрсатиб қўйганди: ахир тўққиз фарзандни оқ ювиб, оқ тараб, вояга етказишнинг ўзи бўладими?! Икки ўғилнинг ўлими билан барча мусибатлар ортда қолгандек эди. Қолган тўққизтаси яшаб кетди ва улардан бирини Сэмюэл дейишарди.

Жэми денгизчи бўлишга қарор қилди. Шундай бўлиши ҳам керак эди. Негаки Мак-Гилл оролида ёзилмаган шундай қонун бор: катта ўғил уйда қолиб, ер-мулкка хожалик қилиши учун кичиклар денгиз кезишади. Тимоти акасининг изидан борди. Жэми Кардифдан савдо кemasига ўтириб, илк бор хизмат сафарига жўнаб кетаётганда Тимоти аллақачон елканли кема капитанининг ёрдамчиси бўлиб улгурганди.

Сэмюэл уйда қолди. Аммо ўзида озгина бўлсин хўжалик ишларига мойиллик сезмасди. Фермерлик ҳаёти унга кўп ҳам ёқавермасди. Укалари денгизсиз туrolмасликларидан эмас, балки бу оила тебратишнинг ягона йўли эканлигидан денгизчи бўлишганди. Узоқ сафардан қайтган инилари ўчоқ атрофига тўпланишиб, денгизорти мамлакатларида кўрган-кечирганларини сўзлашаркан, Сэмюэл ҳасад ўтида ёнарди.

Сэмюэл отасининг хафсаласини пир қилиб муаллимлик касбини эгалламоқчи бўлди ва ҳатто Белфастда имтиҳон топшириб, ўқитувчилик шаходатномасини қўлга киритди. Ёши бир жойга бориб қолган муаллим истеъфога чиққач, Сэмюэл унинг ўрнини эгаллади. Лекин яширинча навигацияни¹ ўрганиб борди. Маргарет катта ўғли укалари билан гулхан атрофида ўтириб, гарчи иккови капитан бўлишса-да, Сэмюэл уларни назарий саволларда ортда қолдираётганини эшитиш!!! яхши кўрарди. Мактаб муаллими, обрўли хонадоннинг суянган тоғи ҳамда Хэненлар фермасининг вориси бўлмиш Сэмюэл кутилмаганда оддий матрос бўлиб денгиз сафарига чиққанида

¹Навигация — кема юргизиш санъати ва фани.

бундан биргина Том ғазаб отига минди. Маргарет ўглининг бахт юлдузига ич-ичидан ишонар ва ўгли нимаики қилмасин, барчаси яхшиликка деб биларди. Сэмюэл денгизчиликда ҳам ўзини кўрсатди. Икки йил ичида матросликдан штурмангача¹ кўтарилди. Ўша пайтда безгак авж олган Фарбий соҳил портларидан бирида Сэмюэлни имтиҳон қилган шкиперлар комиссияси бу йигит ўзларидан ҳам кўпроқ билимга эга эканлигига амин бўлишди. Орадан яна икки йил ўтиб Сэмюэл чўнтагида капитанлик дипломи билан Ливерпулдан “Стэрри Грейс” кемасида йўлга чиқди. Ана ўшанда қари ялмоғизлар қағиллаб башорат қилган фалокат юз берди.

Буни менга ўшанда “Стэрри Грейс”да боцман бўлиб хизмат қилувчи мак-гиллик Гэвин Мак-Нэб сўзлаб берганди.

— Ҳа, бари кечагидек ёдимда. Биз қатнов бўйича Шарққа сузиб борардик. Бирдан об-ҳаво айниди. Сэмюэл Хэнен ажойиб денгизчи эди. Ҳали бунақаси дунёга келган эмас. Вахтада турволиб, улкан тўлқинлар “Стэрри Грейс”га урилаётганини кузатганча ўзининг сўнгги тонгини қаршилаётгани ҳозиргача кўз ўнгимдан кетмайди. Капитанимиз эса бир неча кундан бери ичиб, қуйи каютада кайф-сафо қилиб ётарди. Соат етиларда Хэнен бунақанги қаттиқ пўртанага қарши бормаи шхунани шамолга мувозий равишда кўйди. Саккизда нонушта қилиб, каютасига кириб кетди, ярим соат ўтгач, капитан “ин”идан бош чиқазди. Кўзлари аланг-жалаңг, бутун бадани қалт-қалт титрайди, палуба четидаги тутқичга маҳкам ёпишиб олган. Бўрон бутун денгиз сувини ютиб юборадиган юҳо мисол эди ўшанда, менга ишонаверинг, чор атрофда милт этган нур кўринмайди, капитан бўлса кўзлари жавдирар, ўзига ўзи бир нималар деб мингилларди. Кейин рул бошқарувчига: “Нари қоч!” деб бақирди. Ёнидаги ёрдамчисининг оғзи очилиб қолди: “Эй Худо, бу нима қилганингиз?” Капитанимиз ҳеч кимга эътибор қилмай гўлдирайверди. Бирдан қаддини ростлади-да, тагин бақирди: “Галсни² ўзгартир, кимга айтяпман! Қулоғинг том битганми, нима бало? Жин урсин сени!”

Маст кишига омад кулиб боқади, деб бежиз айтишмас экан-да — нега десангиз, “Стэрри Грейс” шундай бўронда ҳам бир челак сув юқтирмай сузиб борарди! Бу қутурган бўрон эмас, Яратганнинг жазоси эди. Капитаннинг иккинчи ёрдамчиси бақириб-чақириб буйруқ берар, матрослар елиб-югуришарди. Капитан мамнун бўлиб, яримлатган шишасини қуритгани

¹Штурман — кема бошқарувчиси.

²Галс — кеманинг шамолга нисбатан йўналиши.

қаютасига кириб кетди. Биз тўппа-тўғри ўлим водийси томон сузиб борардик гўё, чунки бунақанги нокулай об-ҳаво шароитида ҳаттоки энг маҳобатли кема ҳам сузолмасди. Сузиш қаёқда дейсиз! Қирқ йилдан бери, мишиқи бола эканлигимдан денгиздаман, лекин ҳали бунақасига дуч келмагандим. Даҳшат!

Капитан ёрдамчисининг юзлари докадек оқариб кетганди. Бошқарув кўприкчасида ярим соатча турди-да, кейин пастга тушиб, учинчи ёрдамчини, яъни Сэмюэлни кўмакка чақирди. Қанчалик абжир денгизчи бўлмасин, бундайин бало-қазо олдида у ҳам бир хасдай гап эди. У ёққа, бу ёққа югурди, аммо нима қилишини билмасди. Кемани тўхтатишни-ку иложи йўқ, нимагаки, то кемани тўхтатгунингча тоғдай-тоғдай тўлқинлар команда-помандангга қўшиб кўмиб юборади. Олға кетишдан ўзга илож йўқ. Бўрон кучайган тақдирда ҳам бизни ўлим кутарди. Эртами-кечми пишқириб-бўкираётган тўлқинлар бизни денгизга оқизиб кетиши турган гап эди.

Умрим бино бўлиб кўплаб машаққатларни бошдан ўтказган эсам-да, бундайин офатга ортиқ дош беролмасам керак. Кубрикда¹ ҳам, палубада ҳам бирон кимса йўқ. Матрослар тўғри келган нарсага ёпишиб олишган. Биргина капитан пастда хуррак отиб уйқуни урарди.

Ногоҳ бир чақиримча нарида тоғ мисол кўтарилиб келаётган тўлқинга кўзим тушди. Ҳали инсон зоти бунақасига дуч келмаган. Барчамиз юрак ҳовучлаб, Яратган Эгамга бу балои офатдан ўз паноҳида асрашини тилаб илтижо қилардик. Лекин қилган муножотларимиз ҳам мадад бермади. Тўлқин кўтарилиб келиб кеманинг қуйруғини босиб кетди ва осмонни ёпиб қўйди. Капитаннинг икки ёрдамчиси арқонларга ва кеманинг қуйруқ томонидаги мачтага ёпишишди. Хэнен эса штурвалчига ёрдамга чопди. Бу Сэмюэл Хэнен деганлари юраги бутун йигит экан! Шундайин огир бир паллада ўзининг эмас, бутун кемадагиларнинг ҳаётини ўйлаб бало-қазога кўкрак тутиб берди-я?! Иккала матрос ҳам штурвалга маҳкам ёпишиб олишган. Сэмюэл ўлимга тик боқиб, мардонавор равишда офат билан олишарди. Худди шу маҳал тўлқин шиддат-ла кемага бор бўйича ташланди. Кемага минг тонналаб сув шариллаб қуйилди. Тўлқин барчани — икки капитан ёрдамчисини, Сэмюэл Хэненни, икки штурвалчинини ювиб кетди. Биз уларни

¹Кубрик — кемада жамоа жойлашадиган умумий хона.

бошқа кўрмадик. Кема бир амаллаб бўрондан қутулиб олди-ю, аммо биз йўлдан адашгандик. Орамиздан тагин икки киши денгизга ғарк бўлди, дурадгоримизни эса кеманинг қуйруқ томонидан топдик. Бояқишнинг биронта соғ суяги қолмаган, танаси шалвираб қолганди...

Ҳикоянинг мана шу ерига келганда Маргаретнинг нақадар қалби дарё эканлигига шоҳидлик берувчи ғайриоддий деймизми ёхуд мўъжизавийми, ҳуллас, кишини лол қолдирувчи бир ҳодиса рўй берди. Сэмюэлнинг ҳалокати ҳақида шумхабар етиб келганда бу аёл қирқ етти ёшда эди. Бир қанча вақт ўтиб бутун оролга ақлга сиғдириб бўлмас миш-миш гаплар тарқалди. Лекин бунга ким ҳам ишонарди дейсиз?! Доктор Холл бу сафсаталарга лоқайдлик билан кулиб, қўл силтаб кўя қолди. Аён бўлдики, миш-мишни Хэненларнинг ягонагина бўлган оқсочи Сара Дэк тарқатган экан. Сара Дэк бу бор ҳақиқат, дея кўксига муштлар, лекин уни виждонсизликда, ёлғончиликда айблашарди. Қўшнилардан бири бу ҳақда ҳатто Том Хэненнинг ўзидан сўрамоқчи бўлди, бироқ у жавоб ўрнига қовоғини уйиб, койиб берди.

Дув-дув тарқалган миш-миш вақт ўтиб барчанинг хаёлидан кўтарилди, бу пайтга келиб бутун орол Хитой денгизида ҳалокатга учраган “Гренобл” ҳақда мусоҳаба қилаётганди. Нега деганда кемадаги барча зобитлар ҳамда йўловчиларнинг ярми мак-гилликлар эди-да. Аммо ғийбат яна қўзгалди. Сара Дэк оғзини тўлдириб ўзиникини тасдиқлашга тушди. Том Хэненнинг қовоғи баттар уйилди, Хэненларникига бир келиб кетган доктор Холл лоқайдлик билан қўл силташни бас қилди. Ниҳоят ўша кун етиб келди. Талай вақт ўтиб барча далиллар аён бўлгач, оролликлар бу ерда ҳам иблиснинг қўли бор, дея тахмин қилишди. Саранинг айтишича, бу савдойи Маргарет фарзанд кўришига ишончи комил эди. “Мен ўн бир нафар фарзанд кўрдим, – дерди у. – Олти қиз, беш ўғил. Кенжатоим, албатта, ўғил бўлади — бу беш қўлдай менга аён”.

Дарҳақиқат, Маргарет ажойиб ўғил фарзанд кўрди. Доктор чақалоқнинг бенуқсон ва соғлом жуссасидан ҳайратга тушди, бу ўзининг кўп йиллик тажрибасидаги энг қизиқарли ҳодиса эканини таъкидлаб, Дублин тиббиёт жамиятига маъруза ҳам ёзди. Чақалоқ қанча оғирлик босганини хабар қилганда тагин Сарани ёлғончиликда айблашди. Бироқ буни доктор Холл шахсан ўзи текшириб кўргач, чақалоқнинг бўйи ва иштаҳаси

ҳақидаги Саранинг сўзларига ишониша бошлашди. Онаизор жигарбандини бу сафар ҳам Белфастга олиб бориб, Сэмюэл исми ила чўқинтиришга мушарраф бўлди.

– Бу бола эмас, нақ тилланинг ўзи эди, – деб такрорларди Сара Дэк.

Сара билан астойдил танишганимда у олтмишни уриб кўйган, тўлачадан келган, беғам бир қарикиз эди. Бу аёлнинг хотираси худди тошдан дейсиз, бир воқеани яна ўн йиллаб лақилласа-да, суҳбатдошининг сира қизиқишини сўндирмасди.

– Ҳа, бу чиндан ҳам тилла болакай эди, – ҳикоя қиларди Сара. – Бирон марта хархаша қилганини кўрмадим. Баъзида ўйнагани кўйиб юборсанг, соатлаб куёш тиғида миқ этмай, токи қорни очмагунча ўтираверарди. Полвонлигини айтмайсизми? Бирон нимани ушлаб олса, қўлидан олиб бўпсан. Ёдимда, туғилганига бир неча соат бўлди-ю, қўлчалари билан менга маҳкам ёпишиб олса бўладими! Ўтакам ёрилай деди. Бунақанги азамат жужукча ҳадеганда учрайвермайди. Ейди, ичади, ухлайди, ҳеч кимни безовта қилмайди. Ҳатто тиши чиқаётганда ҳам бирон марта инжиқлик қилмади.

Маргарет дилбандини тиззаларига ётқизганча тебратиб аллалар, уч қиролликда ўзиникидай ажойиб, гўзал фарзанд бормикин, дея хаёл қиларди.

Бола кун сайин эмас, соат сайин ўсарди. Бу иштаҳасининг карнайлигидан бўлса керак. Бир яшарлигида Сэмми икки яшар болани эслатарди. Фақат юришни ва гапиришни узоқ вақтгача ўрганолмади. Томоғидан алламбало ҳирқироқ овоз чиқариш ва эмаклашни боплаб бажарарди. Яшин тезлигида ўсаётган боладан бунни кутса бўлади. Сэмми кун-тун алмашган сари кучга тўлиб, бақувват бўлиб борарди. Ҳатто қария Том ҳам кенжа ботирни кузатиб кўзлари қувонар, бутун Бирлашган Қиролликда бундайин болакайни излаб топиш амри маҳоллигини таъкидларди.

Ишлар пачава эканлигини биринчи бўлиб доктор Холл сезиб қолди. Ўша дамлар ҳозиргидек кўз ўнгимда, лекин докторнинг тахминлари етти ухлаб тушимга кирмаганди. Кунлардан бир кўни доктор Сэммининг қулоғига гоҳ шивирлаб, гоҳ бақириб, унга турли буюмларни кўрсатиб, тиббий кўрикдан ўтказаетганига тасодифан кўзим тушиб қолди. Кейин доктор қошлари чимирилиб, бошини чайқаганча (бу бола бетоблигидан дарак эди) кетди. Онт ичиб айтаманки, Сэмми мутлақо соғлом эди, ахир тоғни ўпиргандай овқатланишини, кун сайин тезроқ униб-ўсаётганлигини ўз кўзим билан кўриб турардим. Доктор Холл Маргаретга огиз очмади, мен ҳам унинг нимадан ташвишланаётганига тушунолмай ҳалак эдим.

Илк бор Сэмми қандай тилга киргани ҳозиргача эсимда. Ўшанда эндигина икки ёшга тўлганди, сумбатидан эса бешга кирган дерди кўрган одам. Факат ҳалигача юришни эплолмасди, ҳамон эмакларди. Вақтида озиклантирсанг бас, ўйнаб-кулиб ўтираверарди. Ўзиям тез-тез овқатлантириб турмасак бўлмасди. Ўша кунни ҳовлида дорга кир ёяётгандим, Сэмми бўлса эмаклаб уйдан чикди ва бирдан тилга кирди. Қўрқувдан иштонимни хўллаб кўяй дедим — шундагина доктор Холл нега таъби хира бўлиб жўнаб қолганига тушундим. Ҳа, ишонаверинг, Сэмми тилга кирганди! Бутун оролда бунчалик баланд овозга эга болакай йўқ эди. Мен қалт-қалт титрардим. Негаки Сэмми эшакка ўхшаб ҳанграрди! Тушунапсизми, жаноб, эшакдай қаттиқ ва давомли ҳангрардики, сал қолса ўпкаси отилиб чиқиб кетарди.

Миттивой Сэмми овсар, эси паст, тентак, кўрқинчли махлук эди. Шундан сўнг доктор Холл бор гапни Маргаретга айтди. Лекин у эшитишни ҳам истамасди: “Ҳаммаси боланинг тез ривожланишидан, мана кўрасиз, ўтиб кетади”, дея қайта-қайта такрорларди.

Шунга қарамай қария Том докторнинг ҳақлигини англаб етди. Бу ҳодиса қариянинг бошини ҳам қилиб кўйди. У зурриёти телба эканлигига чидолмасди. Ҳатто кенжасининг бошини бир бора силаб кўйишга иродаси етмади. Лекин шу билан бирга, мен сизга айтсам, уни қанақадир сирли куч Сэммига жалб қилиб кўйганди. Сэммини кузатганини бир марта кўрдим — узоқ тикилиб турди-да, кўзлари қинидан чиқиб кетди. Кичкина телба эшакчасига ўкиришни бошласа, кекса Том кулоқларини беркитиб оларди, аҳволи шу қадар аянчли эдики, кўриб юрагинг эзилиб кетарди.

Сэмми эса бўкиришни қойилмақом қилиб бажарарди. У факат шунигина эплай оларди — ҳанграрди, еб-ичарди ва кўзикоқориндай бўй чўзарди. Қорни очиб қолсами, Худо урди деяверинг, унини ош-нон билан ўчирардик. Мана шу бўкириб-ҳанграшлари ахийри ўзининг бошини еди.

Ўшал мудҳиш кун хотирамга тошдек муҳрланиб қолган. Сэмми учга тўлган бўлса-да, ўн ёшли ўғлон дерди кўрган киши. Кун-тун алмашган сайин Томнинг кўнглига ғулғула тушиб борарди. Оёғи куйган товукдай у ёқдан-бу ёққа чопар, ғўлдираб, ўзи билан ўзи гаплашарди. Ўша сахармардонда у ошхона эшиги ёнидаги ўриндикда ўтириб, кетмонга сон мослаётганди. Шу замон анови телба секин писиб ҳовлига чикди-да, кўкка боқиб одатича ҳанграй кетди. Кекса Том бир сесканиб тушди ва бақрайиб қолди. Сэмми эса хумкалласини ликиллатиб, наъра

тортишни бас қилмасди. Бу сафар Том ўзини тутиб туролмади. Жини кўзиб, шартта ўрнидан турди-ю, кутурган итни ургандай кетмон сопи билан тентакнинг бошига тўхтовсиз зарбалар тушира кетди. Сўнгра отхонага кириб, ўзини тўсинга осиб кўйди.

Шу воқеалардан кейин Хэненларникида қолиш кўнглимга сиғмади. Опамларникига кўчиб ўтдим. Опам Жон Мартинга турмушга чикқан. Улар ширингина ҳаёт кечиришади.

Мен ошхона эшиги ёнидаги ўриндикда ўтириб, қадоқ кўллари ила муштугига тамакини эзгилаб-эзгилаб солганча зулумотга чулғанаётган далага кўз тикиб қолган Маргарет Хэненга боқардим. Бу ўриндикда ўша қиёмат юз берган кун кекса Том ўтирганди. Маргарет ўтирган остонада эса ўзи дунёга келтирган махлуқ кўпинча куёшда тобланиб, эшак янглиғ ҳанграрди. Биз, мана, бу ерда икки соатдан бери гурунглашардик.

Маргарет ҳамон ўша-ўша чексизлик олдида турган одамдай шошмасдан, қатъият-ла хотиржам сўзларди. Лекин мен, хоҳланг, бўғзимга пичоқ тиранг, бу қалбнинг қоронғи бурчида не майл-истаклар яшириниб ётганини тахмин ҳам қилолмасдим. Ҳақиқат учун жафо тортдимикин? Шу қадар мавҳум қадамжода чўқинганмикин? Эҳтимол, ўтмишнинг узок бир куни тўнғичини Сэмюэл деб атаганда бу аёл ўзи учун башарият орзусининг олий мақсади бўлиб туюлган мавҳум ҳаққониятга хизмат қилдимикин?

Ёхуд бунда кўр-кўрона ҳайвоний қайсарлик, асов отнинг саркашлиги юз кўрсатдимикин? Ёки оддий бир деҳқон аёлининг ўзбошимчалигимини бу? Не синоат бу ўзи — ўжарликми, хомхаёллар маҳсулими? Ё ақли расо кишининг алжишларими? Билъакс унда кимсан, Жордано Брунонинг руҳи яшаяптимикин? Ёинки ўзининг ҳақлигига ишончи комиллиги боис бир этикка икки оёғини тикиб олдимикин? Балки бу унинг хурофотга қарши қатъий курашидир? Ёки — шууримда янада қувроқ фараз йилт этди — унинг ўзи кучли ва таъсирли бидъатга, қайсики Сэмюэл исмига бўлган сирли мубталоликдек фетишизмнинг¹ бир турига бандимикин?

– Мана, сиз ўзингиз айтинг-чи, – деди менга Маргарет, – иккинчи Сэмюэлимни Лэрри деб атаганимда қайноқ сувга

¹Фетишизм — бирор нарсага кўр-кўрона ишоииш, сажда қилиш.

тушиб кетмаган бўлармиди? Билишимча, сиз онги бутун, зиёли кишисиз, жаноб, айтинг-чи, исмининг бирон айтарли аҳамияти борми? Чиндан ҳам, агар мен унга Лэрри ёки Майкл исмини берганимда шу кўргиликлар рўй бермасмиди? Наҳотки жигарпорамни Сэмюэл деб эмас, мутлақо бошқача атаганимда бахтсизлик ортга чекинармиди?

Маргаретнинг мулоҳазаларига қўшилдим.

– Наҳотки исм каби арзимас бир нарса Худонинг иродасини ўзгартиролса? Бундан келиб чиқадики, дунёни тасодифлар бошқаради-ю, Тангри таоло эса қандайдир лой чувалчанги бўлмиш Маргарет Хэнен ўз жигаргўшасини Сэмюэл дея аташга жазм этгани сабаб инсоният тақдирини ўзгартиришга мажбур ожиз Зот экан-да!? Мана, масалан, ўғлим Жэми кемасига бир финни матросликка олишни истамади, нима учунлигини биласизми? У финлар совуқ нафас қилиб, нохуш об-ҳаво чақиришларига қаттиқ ишонади. Гўёки улар шамолни бошқарармиш! Сиз ҳам Заминга бўронни йўлловчи Парвардигор юқоридан туриб ифлос шхунанинг тумшугида ўтирган қандайдир сассик финга қулоқ осадидеб ўйлайсизми?

– Йўқ, албатта.

Маргарет гапимни оғзимдан олиб, фикрини тугатмоқчи бўлди.

– Наҳот сиз ўйлайсизки, бутун коинотни ҳаракатга келтирувчи, қайсики Замин Ул Зот учун кичик бир курси вазифасини ўтовчи Тангри таоло аллақандай Маргарет Хэненга қасд қилиб, ушбу аёлнинг ўғлини у дунёга равона қилиш учун Эзгу Умид бурнига улкан тўлқинни юборади ва буларнинг бари ўша аёл ўғлини Сэмюэл исми ила чўқинтиргани учунми?

– Нима учун айнан Сэмюэл?

– Қайдам? Мен ўзим шу исмни танладим.

– Лекин не боисдан?

– Хўш, буни сизга қандай тушунтирсам экан? Тириклар ёки марҳумлар орасида бу саволга жавоб бера оладиган кимса топилармикин? Нима учун бир нарса бизга манзур келишини, бошқаси эса кўнглимизга ўтирмаслигини ким қаёқдан билади? Менинг Жэмийим, мисол учун, қаймоққа ўч. Қаймоқни қорни ёрилиб кетгунча паққос тушираверади. Мен бўлсам момоқалдиروқни ёқтираман, гумбурлашини эшитиб ҳузурланаман. Қизалоғим Кэти эса ҳар гумбурлаганда кичкириб, бошини партўшак билан буркаб олади. Ҳеч қачон бунақанги “нима учун”ларга жавоб тополмаганман. Ёлғиз Яратганнинг ўзи билишга қодир. Сиз билан менга, бандаларига бу ёғи қоронғи. Биз фақат ўзимизга нима ёқади-ю, нима

ёқмаслигини биламиз. Ёқдими, бўлди — гап тамом, вассалом. Негалигини эса ҳеч ким тушунтириб беролмайди. Мана менга, масалан, Сэмюэл исми ёқади. Жуда чиройли исм, жаранглаши ҳам ўзгача. Бунда қандайдир ҳайратомуз жозиба бор.

Қош қораймоқда. Ўртага сукут чўкди. Мен бу ажойиб манглайдан, ҳеч кимда учрамайдиган ёник, ўткир, баайни бутун оламни ўзига жо этган кўзлардан, ҳатто вақт-да ўз ҳукмини ўтказолмаган гўзалликдан кўз узолмасдим. Маргарет жўнаш фурсати етганига ишора қилгандай ўрнидан турди.

– Кечга қолиб кетасиз. Ҳадемай жала қуйиб беради, осмонни қора булут қоплаяпти.

– Марҳамат қилиб айтинг-чи, Маргарет, – кутилмаган саволимдан ўзим ҳам ҳайрон эдим, – бўлиб ўтган шунча савдолардан сўнг бирон нарсадан афсусланмайсизми?

– Таассуфдаманки, яна бир ўғил фарзанд кўрмадим.

– Уни ҳам сиз ўша... – гапим оғзимда қолди.

– Ҳа, албатта. Мен унга яна ўша исми берган бўлардим.

Дўлана кўчати ўтқазилган сўқмоқдан аста қадам ташлаб борар эканман, барча “нима учун”лар борасида ўй суриб, дам ичимда, дам товуш чиқариб Сэмюэл исмини такрорлардим. Маргаретни ўзига асира қилиб, ҳаётини мусибатларга тўлдирган бу исмдаги товушлар уйғунлигига кулоқ осганча ундаги “ҳайратомуз жозиба”ни қидиравдим. “Сэмюэл”. Ҳа, бу исмнинг садосида шак-шубҳасиз ажиб бир фусункор тилсимот бор.

ОҚСОҚОЛЛАР ИТТИФОҚИ

Казарма биносида ҳаёт-мамот масаласи ҳал бўлаётган бир одамни суд қилишарди. Бу — Оқбалиқ дарёси соҳилидан келган чол эди. Чолнинг кўрилаётган иши бутун Доусонни оёққа турғизди, нафақат Доусонни, балки оқим бўйлаб иккала томонга минглаб чақиримларга чўзилган Юкон ўлкасини-да жунбишга келтирди. Денгизда қароқчилар, қуруқликда талончилар айшини сураётган бир замонда англосакслар аллақачон итоаткор халқлар ҳаётига қонунни сингдириб бўлишганди ва бу қонун шафқатсиз эди. Лекин Имбернинг ишига келганда қонун илк дафъа мурувватли бўлиб кўринди. Бу қонун оддий ҳисоб-китоб нуқтаи назаридан қаралганда мутлақ жинойт билан тенглаша оладиган бунақанги жазони мўлжалламаганди. Жинойтчи олий жазога маҳкум, бунда иккиланишга ўрин йўқ, бироқ жазо қатл билан яқунланса-да, Имбер бор-йўғи ўзининг бошини кундага кўя оларди, холос. Унинг бўйнида эса кўпларнинг ҳаёти қарз бўлиб қолаётганди.

Аслида Имбернинг қўли шу қадар қонга ботгандики, унинг қурбонлари саноксиз эди. Ўлка аҳолиси қўналғада тўхтаб ёки печка ёнида ялқовланиб, муштук бурқситганча бу чол тушмагур нечтасининг ёстигини қуритганини чўтга солиб чамалашарди. Бахтиқаро қурбонларнинг барчаси ҳеч бир муболағасиз ок танлилар эди: улар якка-якка, жуфт-жуфт ва тўдалашиб ҳалок бўлишди. Қотилликлар шунчалик маъносиз ва асоссиз эдики, узоқ вақт мобайнида Қироллик отлик полицияси бу жумбоқнинг тагига етолмади. Ҳатто дарё бўйида олтин қазилиб, Доминион¹ ҳукумати аҳолидан ўз бойликлари учун солиқ йиғиштириб олгани губернаторни жўнатганда ҳам ёпиғлик қозон ёпиқлигича қолди.

Бироқ энг катта жумбоқ шу бўлдики, Имбернинг ўзи Доусонга — одил суд ҳукмига бош эгиб келди. Баҳорнинг охирида, Юкон ўзининг муз кишанларини ечишга уриниб ҳайқириб-бўкирганда мўйсафид ҳинду муз устидаги йўлидан бурилди-да, қирғоқ тепалигидан амал-тақал ўтди ва саросима ичида шох кўчада тўхтади. Чолга кўзи тушганларнинг бари пайқашдики, у анчайин кучдан қолган. У гандираклаб ёғоч уюмига етиб борди-да, чўкди. Ён-веридан ўтиб кетаётган ок танлиларнинг адоқсиз оқимига разм солганча уззукун шу ерда ўтирди. Кўпчилик унга қараш учун бот-бот ўгирилишар, ғалати афт-ангорли бу кекса сиваш² баъзиларни ўйга толдирарди. Кейинчалик ўнлаб кишилар ҳиндунинг ғайритабиий қиёфаси уларни ҳайратга солганини эслаб, кун бўйи зийракликларидан гердайиб юришди.

Шундай эсада, асл қаҳрамон Митти Диккенсен бўлди. Митти Диккенсен бу юртларда қалбида эзгу умидлар-у, чўнтагида бир даста доллар билан ҳозир бўлганди, аммо чўнтакдаги ақча ила умид ҳам ҳавога учди. Штатларга қайтишга маблағ йиғиш учун у “Холбрук ва Мэйсон” даллоллик идорасида ҳисобчи курсисини эгаллади. Айни “Холбрук ва Мэйсон” идорасининг рўпарасида Имбер жойлашиб олган ёғочлар уюми ётарди. Диккенсен уни нонуштадан аввал деразадан кўриб қолди, нонуштадан сўнг қайтиб келиб, яна деразадан мўралади: кекса сиваш ҳалигача ўша ерда ўтирарди.

Диккенсен тез-тез деразадан назар ташлаб турди, кейинрок у ҳам зийраклигидан фахрланиб юрди. Митти Диккенсен сал хаёлпарастроқ эди, шунгами у кўзғалмай ўтирган

¹Доминион — 1947 йилгача Буюк Британия империясига кирган, формал жиҳатдан мустақил давлат.

²Сиваш — ҳинду қабилаларидан бири.

кекса мажусийда сиваш халқининг тимсолини, англосакс босқинчиларига боқиб турган тушуниксиз хотиржамликни кўрди.

Соатлар бир-бирини қувалашар, Имбер эса қилг этмай ўша ҳолатда ўтирарди. Диккенсен бир пайтлар кўча ўртасига чана келиб тўхтаганини, устида шундай ҳаракатсиз ўтирган кимсани эслади; унинг теграсида ўткинчилар уймаланишар, ҳамма уни дам оляпти деб ўйлар, кейин эса унга қўл теккизиб кўришганда мурдага айланганлиги маълум бўлди — совукда тарашадай қотиб қолганди. Жасадни тўғрилаш учун (йўкса тобутга сиғмасди) уни гулхан ёнига келтириб, музини туширишга мажбур бўлишганди. Диккенсеннинг бу ўйлардан эти жимирлаб кетди.

Бир оздан сўнг Диккенсен сигара чекиб, шамоллагани кўчага чикди. Дақиқа ўтиб Эмили Трэвис пайдо бўлди. Эмили Трэвис латофатли, нозикниҳол ойимтилла эди, Лондон ёинки Клондайкда бўлишидан қатъи назар миллионларга эга тоғ муҳандисининг арзандасидек кийинарди. Митти Диккенсен сигарасини дераза токчасига ташлаб, шляпасини андак кўтариб кўйди.

Улар ўн дақиқача валақлашди. Бирдан Эмили Трэвис Диккенсеннинг елкаси оша қараб кичқириб юборди. Диккенсен шошиб ўгирилди-ю, сапчиб тушди. Имбер кўчани кесиб ўтиб, қиздан кўзини узмай соядай уларнинг пешонасида турарди.

— Нима керак? — журъатланди Митти Диккенсен овози қалтираб.

Имбер нимадир деб минғиллаб, Эмили Трэвисга яқинроқ келди. У қизни бошдан-оёқ синчиклаб кўздан кечирди. Айниқса, қизнинг ипаксимон қўнғир сочлари ва ол ёноқлари чолда алоҳида қизиқиш уйғотди. У нигоҳини узмай қизни айланиб ўтди, гўё отнинг бўй-бастини ёки қайикни ўрганаётгандай. Ногаҳон у ботаётган қуёшнинг нурлари қизнинг қизгиш қулоқларидан ўтиб шуълаланаётганини пайқади-ю, таққа тўхтади. Кейин яна унинг юзларини “текшириш”га тушди ва қизнинг мовий кўзларига узоқ тикилиб қолди. Тағин ниманидир тўнғиллаб, бир қўли билан нозикойимнинг биллагидан ушлаб, иккинчиси билан тирсагини букиб кўрди. Ҳиндунинг юзида нафрат ва ҳайрат акс этди, пўнғиллаб Эмилининг қўлини кўйиб юборди. Сўнг бўғзидан канақадир овозлар чиқариб, қизга орқа ўгирди ва Диккенсенга нимадир деди.

Диккенсен унинг сўзларини тушунмади, Эмили эса кулгидан ўзини тиёлмади. Имбер қошларини чимириб дам Диккенсенга, дам Эмилига сўз қотар, улар фақат бош силкиб кўйишарди. Энди улардан нари кетмоқчи бўлганди қиз кимнидир чақирди:

– Ҳей, Жимми! Бу ёкка келинг!

Жимми кўчанинг нариги тарафидан яқинлаша бошлади. Бу оқ танлилар каби кийинган, бошига Эльдорадо азаматларининг кенг соябонли катта шляпасини кўндириб олган дароз, бесўнақай ҳинду эди. Тутилиб-тутилиб Имбер билан гаплашди. Жимми Ситхадан эди, ўлканинг ичкарасида яшайдиган қабилалар тилида фақатгина энг оддий сўзларни биларди.

– У Оқбалиқ қабиласидан, – деди Жимми Эмили Трэвисга. – Меники унинг тилини яхши билмайди. У энг катта оқ танлини кўрмоқчи.

– Губернаторни, – тўғрилади Диккенсен.

Жимми Оқбалиқ қабиласидан бўлган одам билан яна бир неча сўз алмашди-ю, юзи ташвишли тус олди.

– Унга капитан Александр керак, деб ўйлайман, – деди Жимми. – Айтишича, у оқ танли эркак, аёл, бола ва кўпгина одамни ўлдирган. Ўзи ҳам ўлишни истайди.

– Ақлдан озган, шекилли, – деди Диккенсен.

– Бу нима дегани? – сўради Жимми.

Диккенсен бош чаноғини тешмоқчидек бармоғини чаккасига тиради-да, айлантирди.

– Балки, балки, – деди Жимми ҳамон оқ танлиларнинг каттасини сўраётган Имберга ўгирилиб.

Қироллик отлик полициясидан миршаб етиб келди (Клондайкда улар отсиз юришади), у ҳам Имбернинг талабини эшитди. Миршаб кенг яғринли, девқомат, оёқлари бақувват давангир эди. Имбер қанча новча бўлмасин, миршаб ундан ярим калла баланд эди. Кўзлари совуқ ва кўк, нигоҳи теран, келбатидан, ўша асрлар оша аждодлардан ўтиб келаётган ўз кучига бўлган ишонч ёғилиб турарди. Қойилмақом жасорати ёшини яшириб турарди — у ҳали ёш бола эди, силлиқ ёноқларига қизиллик қизалоқнинг юзидаги каби шитоб ила югурарди.

Имбер эндигина миршабга разм солди. Ёш миршабнинг иягида шамшир дами қолдирган чандикни кўриб ҳиндунинг кўзларидан ўт чақнади. Шалвираган қўлларини миршабнинг сонига олиб борди ва унинг мушакдор оёқларини пайпаслади. Бармоғи билан гавдасини чертди, кейин йигитнинг елкаларини совут мисол қоплаб турган бақувват мушакларни ушлаб кўрди. Уларнинг атрофида аллақачон ўткинчилар тўпланишганди — олтин изловчилар, тоғ аҳолиси, янги ер эгалари — барчаси узун оёқли, кенг елкали ирқ фарзандлари. Имбер гоҳ унисига, гоҳ бунисига кўз ташлаб, Оқбалиқлар тилида нимадир деди.

– Нима деяпти? – сўради Диккенсен.

– У айтдики, — бу кишиларнинг барчаси миршабга ўхшаган дароз, бир тоифадан экан, — таржима қилди Жимми.

Митти Диккенсен паст бўйли эди, шу боис Трэвис хоним қошида бундай савол берганига пушаймон бўлди. Миршаб буни пайкаб, гапни бошқа ёққа бурди.

– Бунда бир гап бор, шекилли. Уни капитаннинг ҳузурига олиб бораман. Унга айт, Жимми, мен билан юрсин.

Жимми тагин кекса ҳиндуни сиқувга олди, Имбер бир нима деб тўнғиллади, лекин юзидан мамнуниятни уқиш мумкин эди.

– Ундан сўра-чи, Жимми, қўлимни ушлаганда нималарни ўйлаган экан? – сўради Эмили.

– Унинг айтишича, сиз қўрқоқ эмассиз.

Бундай жавобдан Эмили Трэвис ҳузурланиб кетди.

– Айтдики, сиз скукум эмассиз, шундай нозиксизки, худди мурғак боладек. У сизни қўллари билан минг бўлакка бўлиб ташлаши мумкин. Манов миршабдек азаматни дунёга келтира олишингизга лол қоляпти.

Эмили Трэвис кўзларини тик қадаб туришга ўзида қатъият топа олди, аммо юзлари алвон тус олди. Митти Диккенсен эса анорга айланди, ёш миршабнинг юзи эса лолазорга.

– Ҳой, сен, қани, юр-чи, — деди бирдан миршаб оломонни елкаси билан ёриб кираркан.

Шу тариқа Имбер ўз ихтиёрига кўра барча-барчасига икром бўлган ҳамда у ердан қайтиб чиқмаган казармага келиб қолди.

Имбер қаттиқ толиққан кўринарди. У қартайиб қолган, умид учкунлари ўчган, бу унинг ранг-рўйдан маълум эди. У мункайиб, кўзлари нурсизланиб қолганди, сочлари оппоқ оқариши лозим эди, бироқ қуёш ва ёғин-сочин сочларини шунақанги куйдиргандики, энди улар туссиз патакка айланганди. Атрофидаги ҳодисаларга унда зиғирча қизиқиш топилмасди. Хона олтин изловчиларга, овчиларга лик тўлган, уларнинг ваҳимали шовқинлари Имбернинг қулоқлари остида кирғоққа урилган денгиз тўлқинларидек шовулларди.

У дераза ёнида ўтирар, лоқайд нигоҳи дам-бадам кўз олдида намоён бўлган юракни энтиктирадиган манзарада тўхтарди. Кўкни булутлар эгаллаган, чор атроф рутубатга чўмган. Юконда баҳорги тошқин бошланганди. Музлар эриб, шаҳарни сув босганди. Кўчадан икки тарафга ҳеч тиним билмас кишилар эшкак эшишарди. Гоҳ у, гоҳ бу қайиқ кўча томондан казарма олдидаги сув босган ҳарбий майдонга қайрилар; яқинроққа сузиб келиб кўздан йўқолар, Имбер қайиқ ёғоч деворга урилганини сезиб турар, эшкакчилар бинога дераза ошиб

кирар эдилар. Кейин эса сув шалоплатишиб юқори қаватга кўтарилишаётгани эшитиларди. Шляпаларини ечишиб сувга бўккан денгизчилар этигида хонага кириб, судни кутаётган оломонга кўшилиб кетишарди.

Ҳиндунинг муносиб жазоланишидан мамнун бўлаётган бу кишилар унга ёвқараш қилиб тикилишар экан, Имбер уларнинг удумлари, мезонлари, қайсики яхши замонда ҳам, ёмон замонда ҳам, тошқину очликда, кулфатни-да ўлимни писанд қилмай азал-азалдан яшаб, асрлар давомида қўлланиб келинаётган конун борасида ўй сурарди.

Аллаким столни тақиллатди, ғала-ғовур тиниб, зал сув қуйгандек жимиб қолди. Имбер столга муштлаган нусхага эътибор қаратди. Бу кимса ҳокимлик қудратига эгадек туюлди. бироқ Имберга бошқаси, сал нарироқда ўтирган кенг манглайли барчасининг устидан бошлиқ бўлиб кўринди. Стол ортидан яна биттаси туриб, қўлига анчагина қоғозларни олдида баланд овозда ўқий кетди. Кейинги саҳифага ўтишдан аввал у бармоқларини тупуклаб, бир томоқ қириб оларди. Имберга унинг сўзлари бегона, аммо қолганлар тушунар, қошлари ўртасида тугунча пайдо бўларди. Баъзан шундай дарғазаб бўлишардики, ҳатто биттаси Имберни ҳақоратли сўзлар билан сийлади, аммо стол ортидаги киши столга муштлаб, тингловчининг унини ўчирди.

Ваъзхон узоқ жавради. Унинг зерикарли маърузаси остида Имберни мудроқ босар, баённома ниҳоясига етганда қария аллақачон туш кўраётганди. Кимдир уни оқбаликликлар тилида исмини айтиб чақирганди чол уйғониб. сингисининг ўғли — қачонлардир ўз қабиласини ташлаб, оқ танлиларга кўшилиб кетган ҳинду йигитга кўзи тушди.

— Сен, шубҳасиз, мени эслолмайсан, — деди ҳинду йигит саломни ҳам насия қилиб.

— Йўқ, эслайман, — жавоб қайтарди Имбер. — Сен Хаукансан. Кўп йиллар бурун бизни тарк этгандинг. Волиданг ҳам омонатини топширганига анча бўлди.

— У кексайиб қолганди, — ўзини оқлади Хаукан.

Имбер жавобни ҳам эшитмай пинакка кетди, бироқ Хаукан елкасидан силкиб уйғотди.

— Манави одам нималар ўқиганини сенга билдирмоқчиман. У сен қилган барча жиноятларни, қайсики, о тентак, капитан Александрга иқрор бўлганларингни ўқиб эшиттирди. Сен яхшилаб ўйлаб кўриб, шулар тўғри ёки нотўғрилигини айтишинг даркор. Сенга шундай амр этилди.

Хаукан миссионерлар¹ орасида кун кўрар, ёзув-чизувни ўшалардан ўргангани. Айни дамда анов ваъзхон ўқиган юпка қоғозларни ушлаб турар — уларга Имбернинг Жимми кўмагида капитан Александр ҳузурида айтган барча сўзлари туширилгани. Хаукан ўқишни бошлади. Имбер пича тинглади, юзида таажжуб пайдо бўлди ва дарҳол жиянининг сўзини бўлди:

– Бу менинг сўзларим, Хаукан, улар сенинг лабларингдан учиб чиқяпти, кулоқларинг эса сўзларимни эшитмаган.

Хаукан мағрурона илжайди, фарқи очилган сочларини силаб кўйди.

– Йўк, о Имбер, улар қоғоздан чиқяпти. Тўғри, кулоқларим уларни эшитмади. Сўзлар қоғоздан чиқиб, кўзим орқали миямга етиб боради, сўнгра лабларим уларни сенга етказди. Мана, улар қаердан чиқади.

– Шунақа дегин. Демак, улар қоғозда? – шивирларди Имбер ва қоғозни эгаллаган белгиларга ҳадиксираб кўз ташлаб, ушлаб кўрди. – Бу ғаройиб жоду. Сен, Хаукан, чинакам афсунгар экансан.

– Қўйсанг-чи, – деди йигит калондимоғлигини яширолмай.

Хаукан таваккалига бир варақни танлаб олди-да, ўқий бошлади:

“Ўша йили, муз кўчишидан илгари, бола етаклаб олган бир оқсоч чол пайдо бўлди. Уларни ҳам ўлдирдим, ўшанда чол жонни борича ўқиргани...”

– Бу бўлган гап, – деди Имбер ҳаяжонланиб. – У узок қичқирди, қаршилиқ кўрсатди, ўлишни истамагани. Бироқ сен буларни қаердан биласан? Сенга оқ танлилар бошлиғи айтган, чоғи? Уларни ўлдирганимни ҳеч зоғ кўрмагани, буни фақат оқ танли бошлиққа айтганим.

Хаукан ранжигансимон бош чайқади.

– Буларнинг бари қоғозга ёзилган деб айтяпман-ку сенга, тентак!

Имбер сиёҳли белгилар тўла қоғозга синчиклаб боқди.

– Овчи ерга ястанган қорга қарайди-да, айтади: мана бу ердан тунов кун куён югуриб ўтган, анави ерда, буталар орасида, кулоғини динг қилган, кейин эса нимадандир хуркиб, расмини чизган; манави жойдан ортга қайрилиб, ирғишлаб-ирғишлаб қочиб қолган, ҳув, ана у ердан силовсин куённи доғда қолдирган, шу ерда, оёқлари чуқур ботган ерда, силовсин узун-узун сакраб

¹Миссионер — ерлик халқни христиан динига ўтишга тарғиб қилиш учун ўзга юртларга юборилган шахс.

шалпангулоқни қувиб етган, қолганига фақат силовсиннинг излари кетган. Овчининг ўткир кўзлари қордаги изга тушиши биланоқ нима бўлганини айтиб бера олади, сен ҳам қоғозга қараб у ерда унақа, бу ерда бунақа бўлган ва барчасини қария Имбер қилган, деяпсан.

– Ҳа, шундай, – жавоб қилди Хаукан, – энди эса рухсат беришмагунча тилингни тийиб, жимгина кулоқ сол.

Хаукан Имбернинг кўрсатмаларини узоқ ўкиди, чол бўлса ўйга толганча, мум тишлаб ўтирди. Қабиладошининг уни ўчгач, Имбер шундай деди:

– Буларнинг бари менинг сўзларим. Булар — ҳақиқат, Хаукан. Лекин мен анчайин қартайиб қолдим. Шундай эса-да, анов бошлиқ билиши даркор бўлган ҳамда аллақачонлар унутилган ишларни ёдга оляпман. Эшит. Бир сафар Музтоғ ортидан кимса келдики, қўлларида маккор темир қопқонлар бор эди, у Оқбалиқ дарёси бўйларида қундуз овларди. Уни ўлдирдим. Кейин дарёдан олтин излаб уч киши пайдо бўлди. Уларни ҳам гумдон қилдим. Файв Фингерда ҳам одам ўлдирдим — у солда сузиб юрар, анчагина гўшт ғамлаганди.

Имбер хотирасини ковлаштириб жим қолганда Хаукан унинг сўзларини таржима қилиб турар, клерк¹ уларни ёзиб оларди. Оломон Имбернинг чўпчаги токи малласоч ғилай киши узоқдан туриб камон билан маҳв этиладиган жойига етиб келмагунча хаёлларида майда кўнгилсизлик бўлиб туюлган бу “оддийгина” ҳикояга бепарво бўлишди.

– Жин урсин, – олдинги қатордаги тингловчилардан бири ўзини тутиб туролмади. Унинг нидосида кулфат билан нафрат баравар янгради. – Жин урсин, – такрорлади у, – ахир бу менинг жигарим Билл-ку!

Ахён-ахён залда серзарда “жин урсин”лар янграб турди. На ҳай-ҳайлашлар, на огоҳлантиришлар малласочни тинчлантира олди.

Имбер тагин бошини ҳам қилди, кўзлари теварак-атрофни илғамасди. Ёлғизгина кексалик ёшлик жўшқинлигининг ҳадсиз бесамарлиги борасида мулоҳаза юрита олганидек чол ҳам ўй-хаёллари саҳросини кезарди.

Хаукан судланувчини яна туртди.

– Тургил, о Имбер. Сенга мазкур жиноятларга қўл урганинг ҳамда бу ёқларга Қонун излаб келишинг боисини тушунтириб бериш буюрилди.

¹Клерк — ёзув-чизув ишларини бажарувчи кичик хизматчи.

Имбер аранг оёкка турди, мадорсизликдан оёқлари калтирарди. Йўғон ва бир оз титраган овозда гап бошлади, бироқ Хаукан уни тўхтатиб қўйди.

– Бу чол ақлдан озибди, – мурожаат қилди йигит ингли. – чалаб кенгпешонага. – Ёш боладай валдирамоқда.

– Биз унинг валдирашларини эшитмоқчимиз, – деди кенгпешона. – Биз уни сўзма-сўз охиригача эшитмоқчимиз. Тушунарлими?

Имбер қахрли караш қилди — жияни оқ танли билан нима-ларни гаплашганини фаҳмлаганди. У яна тазаррусини — қайсики келгуси авлод учун зарварақлардан жой олишга лойиқ бўлган кизил танли фидойининг гайриоддий ҳикоясини бошлади. Оломон жодулангандай тош қотди, кенгпешонали судья эса бошини қўлига тираб гўё ҳиндунинг кўнгил розини эшитарди. Сукунат аро тилмоч таржимасида кескин бўлиб турган Имбернинг нидоси кезар, вақти-вақти билан малласочнинг “жин урсин”и ибодатхона кўнғироғидай янграрди.

– Мен ким — Имбер, Оқбалиқ қабиласиданман, – чолнинг сўзларини Хаукан бегона тилга ўгирарди, Имбернинг нутқидаги таниш маром ҳамда қироат қулоғига чалиниши заҳоти миссионерлик тарбияси-ла суғорилган тараққиёт аломатлари тўзғиб кетди ва унда одамёввойилик ҳисси уйғонди. – Отам Отсбаок баҳодир жангчи эди. Ҳали гўдаклигимда куёш нурларини аямас, юракларимизда шодлик кезарди. Одамлар номаълумликлар томон чопишмас, бегона овозлар кулоққа чалинмас, аждодлар удуми бизнинг удумимиз эди. Йигитлар кизлардан кўз узишмас, моҳпоралар-да кўзларни кувонтирарди. Аёлларимизнинг этаги тўла бола-бақра эди. Қабиламиз кўпаяр, эркакларимиз ҳам ўша замонлар асл азаматлар эди. Улар уруш ва тинчликда ҳам, очлик ва тўқликда ҳам эр киши эдилар.

У замонлар балиқлар ва паррандалар мўл эди. Итларимиз бўри зотли, юнглари калин, на қахратондан, на бўрондан хайиқишарди. Аёзу довуллар юракларимизга қўрқув соломасди. Пелли қабиласи ерларимизга оёқ қўйишлари замон ўртада қонли олишув кетарди. Негаки биз асл эркаклар эдик, Оқбалиқ қабиласининг кўрғонлари, ота-боболаримиз пеллилар билан курашиб келишди, тупроғимиз сарҳадларини ҳимоя қилишди. Биз уларнинг ишини давом эттирардик.

Кунлардан бир куни диёримизга биринчи оқ танли ташриф буюрди. У қорда эмаклаб келарди — мана бундай қилиб. Эти устухонига ёпишиб қолган, бунақасини сира кўрмагандик. Қаердан, қайси қабиладан келди. экан, дея ҳайрон бўлардик. У